

„A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA” a nagyvilág színpadain

Nem csupán itthon, hanem a földkerekség minden táján, ahol zenekedvelő emberek élnek, ünneplik **Bartók Bélát**, akit huszonöt éve ragadt el közülünk a kérérdhetetlen sors. Azt a Bartókot méltatják testes kötetekben és ünnepi hangvételű cikkekben, aki a magyar népzene szerelmese volt, annak motívumait egyetemes színvonalon ötvözte egyéni művészetével. Arra a Bartókra emlékezünk, aki egyik levelében azt írta, hogy a fasizmus kényszerítette arra, hogy elhagyja a hazáját, és addig nem is tér vissza Budapestre, ameddig ott közterület viseli Mussolini és Hitler nevét. A pesti Körönd és a November 7 tér házfalairól 1945 januárjában hatósági határozat nélkül, a jogos népharag verte le a névtáblákat, de Bartók Béla már súlyos beteg volt, nem láthatta többé szeretett városát, első sikereinek és csatlódásainak színterét.

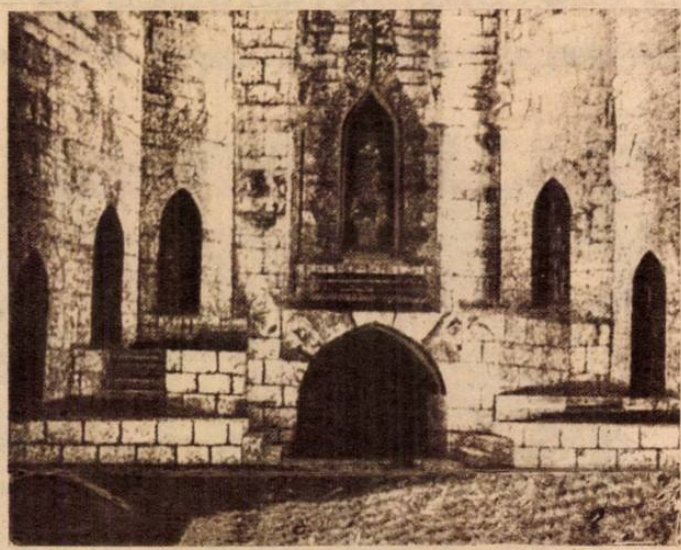
Emlékezésül most Bartók egyik nagy művének „A kékszakállú herceg vára”-nak pályafutását tekintjük át.

Az operaházról a cseppkőbarlangig

A kékszakállú herceg vára félévszázados múltjára ve-

Balázs Béla

tünk egy pillantást, amelynek értékeit lehet ugyan különféleképpen méltatni, de kétségbe vonni nem. Ennek fényes bizonyossága, hogy már a szerző életében klasszikus alkotássá vált, játszották szerte a világon, napjainkban is sűrűn szerepel a telen-gépek kulturális hírei között.

Első külföldi bemutatója 1929-ben volt Berlinben, ahol akkor a mű szövegírója, Balázs Béla töltötte az emigráció éveit. A milánói Scala, a világnak talán legnevesebb operaháza 1933-ban játszotta először, Zürichben 1947-ben aratott osztatlan sikert. 1959-ben Párizs, Brüsszel, Amszterdam, Hága és London az újabb sikeres előadások színtere. Játszották Moszkvában, 1968-ban szerepelt a Prágai Tavasz műsorán, de ugyanabban az évben előadták az aggteleki cseppkőbarlang csodálatos akusztikájú, hatalmas földalatti színház-teremben is. Gyakran történik meg, különösen az utóbbi időkben, hogy a kevés szereplőjű operát magyar művészek szólaltatják meg külföldi színpadokon. Prágában a magyar rádió szimfonikus zenekara játszotta, 1968-ban Wiesbadenben vendégszerepelt a Magyar Állami Operaház, másorra tűzve a Kékszakállt

A két jó barát, Kodály Zoltán otthonában. 1918-ban Bartók is (a kép bal oldalán) szakállt viselt...

is Faragó Andrással a herceg, Szőnyi Olgával Judit szerepében.

Az első bemutató

Ezt a világsikert látva elképzelni is bajos, hogy annak idején mennyi nehézséget kellett leküzdeni a bemutató érdekében. Balázs Béla az Eötvös Kollégiumban ismerkedett egy Charles Perrault nevű francia író meséje nyomán az ősi eredetű, az egész európai

népköltészetben elterjedt mondával. Akkoriban gyakran haza látogatott a Szegeden élő édesanyjához, s ott, a Tisza-parti fűzesekben vetette papírra a librettót, népi jellegű felező nyolcasokban, de nagyon is modern tartalommal töltötte meg a régi regét, a XX. század polgári társadalmában kifejlődő tragikus magányt ábrázolta.

Nyomatásban először 1910-ben közölte a Színjáték című folyóirat, még abban az évben németül is megjelent, majd a Nyugat adta ki kötetben, aminek az ajánlása a szövegíró barátaihoz szólt, Kodály Zoltánhoz és Bartók Bélához. Bartóknak megteremtett a szöveg, rákoskeresztúri lakásán 1911 márciusa és szeptembere között zenét komponált hozzá: ez lett a legelső színpadi műve és

„A kékszakállú herceg vára” bemutató előadásának színpadképe. 1918

kel-pályázatra, ahol szabályosan megbukott. A zsűrikiné az volt a véleménye, hogy a pályamunka nem éri el „az előadhatóság mértékét”. Közönség elé — akkor is zene nélkül — 1914-ben került, a Thália Társaság mutatta be egy Nyugat-martini keretében a Fővárosi Orfeumban.

Ezután négy évi huzavona kezdődött az opera illetékeseivel. Végre Tangó Egisto olasz karnagy intésére 1918. május 24-én először csendültek fel nyilvánosan az opera dallamai. Érdekes, hogy a felszabadulás utáni előadásnak is olasz karmestere volt: 1945. júl. 10-én Sergio Failoni, aki már a Kerepesi temetőben nyugszik.

Sikerek és nehézségek

Az operának volt egy prólogusa, amit az utóbbi években el szoktak hagyni. Ezt az 1918. évi első előadásán Palló Imre énekelte:

Régi vár, régi már
Az mese, ki róla jár,
Tik is hallgassátok.

Hallgatták is figyelemmel — és vegyes érzelmekkel — Kálmán Oszkárt a címszerepben, Haselbeck Olgát Juditban. Fogadtatása erősen megoszlott. A főpróbán résztvevő szakértők, zeneszerzők — Hubay Jenő, Szirmay Albert, Dohnányi Ernő, Mihalovich Ödön —, köztük még a szerzők ellenlábasi is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak róla. Kodály Zoltán, Reinitz Béla, Molnár Antal a sajtóban is a legteljesebb dicsőrével méltatták az új művet.

A kritikusok nagy többsége azonban értetlenül állt a szokatlan, modern hanggal szemben. Balázs szövegét homályosnak, a befejezést érthetetlennek bélyegezték, Bartók zenéjét — szinte leírni is vétek — „magyartalannak” minősítették.

A mű és az utókor szerencsésére nem a kritikusok vésszmadarainak, hanem a lelkesen ünneplő közönségnek lett igaza. A bemutató évében még hétszer, 1919-ben pedig egy ízben tűzték műsorra. Ezután külföldi sikerek következtek, ám itthon tizenhét évig senki sem láthatta. Az ellenforradalmi

A kékszakállú (Székely Mihály)

korszak kultúrpolitikai nem engedték színpadra az emigrációban élő Balázs Béla szövegét, akinek jelentős szerepe volt a Tanácsköztársaság színházi és irodalmi életében. Amikor 1936-ban valahára sor kerülhetett rá, a színpadokról, hirdetésekkel és minden elképzelhető helyről „lefelejtették” a szövegíró, sőt a jogilag előírt tiszteletdíjat is csak Bartók többszörös sürgetésére utalták ki annak a Balásznak, aki akkor már a moszkvai filmművészeti főiskolán tanított.

Az 1936-os felújításkor az eredeti bemutató művészei közül csak Palló Imre lépett színpadra, a herceget Székely Mihály, Juditot Némethy Ella alakította. Ők énekeltek a felszabadulás utáni első években is, de 1947-ben az ősbemutató Kékszakállúja, Kálmán Oszkár is bemutatkozott még egyszer a címszerepben.

A Bartók—Balázs opera, amelynek témája a népköltészetben és a szépirodalomban évszázados hagyományokhoz kapcsolódik, bevonult az operairodalom klasszikusai közé, világszerte a zenés színházak állandóan műsoron tartott darabja. Méltóan képviseli a 25 éve halott Bartók Béla emlékét, évről évre bizonyítja a magyar művészet európai színvonalát.

Puruczki Béla

Színháznyitás falun

Nyitány

Koránkelő színház az Alami Déryné Színház. S a modern ekhöz szekeret, a farmotoros Ikarus autóbuszok elindultak hét társulattal az államalapító Szent István napján. Alkotmányunk ünnepén hét megye — Fejér, Borsod, Győr, Bács, Nógrád, Pest, Komárom falvaiba, hogy az ünnepen szép és értékes ajándékkal kedveskedjenek a vidék halás közönségének.

A függöny felment, és kezdetét vette az új idény, az 1970—71-es színiévad színpadi élete.

Zsúfolt ház Kunadacson

Szétzört tanyai településből most alakul ki a község Kunadacson. Lakossága 2000 fő, a község kiterjedése hosszában: 15 kilométer. A kultúrház négy éve épült, befogadóképessége 300 személy. Mozi hetenként egyszer — vasárnap — játszik. Négy éve, mióta megépült a kultúrház, a Déryné Színház tart 5—6 előadást idényenként. De valamilyen okból szervezeti szerveztlenség? — már több mint fél éve nem kapott színházat Kunadacs. Ács Viktor, az általános is-

kola igazgatója és községi párttitkár, levélben kérte a Déryné Színház igazgatóját, hogy jöjjenek már falujukba: „a nép követeli a színházat” — írta.

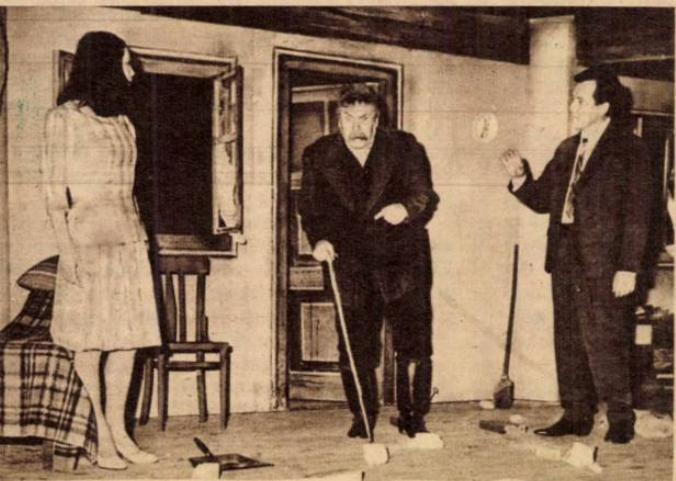
S augusztus 20-án zsúfolt nézőtér előtt — 10—14—16 forintos helyárak mellett — Darvas József Szakadécs című színművét adta elő a Déryné Színház kicsiny, lelkes társulata.

Az előadás

A színészek együttese dicséretes igyekezettel izlésesen és céltudatosan oldotta meg nehéz feladatait. Ennek jelentős részese Szalai Vilmos: rendezése átgondolt, tiszta munka. Vibráló feszültséget tudott teremteni a kis színpadon, és hiánytalanul érvényre juttatta a dráma gondolatosságát.

Az együttesből mégis négy epizód szereplőt kell első sorban kiemelni: Vereczkegy Zoltánt, Szalai Károlyt, Gyulányi Évát és Fáy Györgyöt. Ők maguk voltak a falu. Jellemzően, markánsan, az ábrázolt jellem hiánytalan feltárásával. Mind a négy színész szemlélődő, vizsgálódó alkat, mentes a pózoktól.

A dráma egyik jelenete (Bessenyei Emma, Szalai Károly és Szigeti Géza)

A tanítót alakító Szigeti Géza pontos játékkal, elismerésre méltó fegyelmekkel tolmácsolta az érzelmeiket és indulatokat. Bessenyei Emmát passzívabb szerepében a mértéktartás dicséri. Maradandó figurát rajzolt a falusi orvos szerepéből Tordai

Gábor, Borhy Gergely pedig mint végrehajtó nyújtott jó alakítást.

Tehetséggel veti még részt az együttesben Lénárd Ilona, Balog Ilona, Károlyi Judit, Bessenyei Zsófia, Száva Lajos és Hetényi József.

Gál Zoltán

„Mint a miniszoknya”...

Hogyan készül a rejtvény?

„Egész életemben a rejtvények foglalkoztattak” — teszi a meglepő kijelentést beszélgetésünk elején Valló Emil, a szécsényi fogasztási szövetkezet nyugalmazott főkönyvelője. A precíz-ségéről közismert balassagyarmati „számvizsgáló” nemcsak szövetkezeti ténykedésével vált népszerűvé Nógrádban, hanem különös szenvedélyével: ő az ország egyik legnevesebb rejtvénykészítője.

Gazdasági krimik

— Igen a rejtvények — folytatja Valló Emil. — Az első Nógrád megyei tanácsi üzemhez, a Kéményseprő Vállalathoz annak idején azért hívták, hogy fényt derítsék a számviteli hibákra, hiányosságokra, s ez volt a dolgom a következő helyen is. A szécsényi szövetkezethez 1965-ben egy jelentős leltárhány kellős közepébe kerültem. Sikertől megletni a hiány okait, sőt „megfejteni” a gazdálkodás egyéb hibáit is: két év múlva „kiváló” lett a szövetkezet...

...S „kiváló dolgozó” a főkönyvelő, Valló Emil is. Tavaly ment nyugdíjba, s ettől kezdve csak a kereszt-rejtvényeknek él...

— Nemcsak a kereszt-rejtvényeknek. Igazságügyi könyvszakértőként jelenleg is dolgozom. Gazdasági bün-

eselemények felderítése a feladatom.

Kereszt-rejtvényekkel sohasem foglalkozott főállásban, „profiként”?

— A háború előtt egy darabig én szerkesztettem a Magyar Rejtvényújságot. Jól meg is éltem belőle, de polgári foglalkozásomat sohasem adtam föl. Ennek akkor láttam előnyét, mikor a cenzúra 1945-ben — úgymond: meg nem felelő politikai irányvonala miatt — betiltotta a lapot.

S most, a nyugdíjazás után?

— Most már valóban a rejtvénykészítés a főállásom. A Magyar Nemzet, a Figyelő és a Füles rendszeresen hozza a rejtvényeimet. Korábban két rejtvénykönyvet is készítettem: a „Játék a szavakkal” és a Játsszunk a szavakkal” címűeket. Mindkétben 100—100 rejtvény volt.

Tíz perc és öt óra

Hány rejtvényt készít havonta, s mennyi idejét veszi ez igénybe?

— Havonta tíz-tizenöt kerül ki a kezem alól, egy 300—350 kockás rejtvény elkészítése átlagosan négy-öt órát igényel. A megfejtes? Egy Füles-színvonalú rejtvényt 10—15 perc alatt fejtes meg. Ez az idő nagyon rövidnek tűnik, de korántsem számít valamiféle re-

kordnak. Egy Nógrád megyei versenyen egy fiatalember tíz perc alatt fejtes meg egy olyan feladványt, amely nekem csak 14 perc alatt sikerült. Nem biztos, hogy a költő a legjobb előadója is a verseknek...

Elárulna néhány kulisszatitkot a rejtvénykészítés tudományából? Milyen segédeszközöket használ; mit készít el előbb; a meghatározást vagy a kockatáblázatot; hogyan definiál; milyen típusú rejtvényeket készít szívesen?

— Megpróbálok sorban feladni a kérdésekre. Több lezikonom is van, de az a véleményem, hogy a rejtvénykészítőnek inkább jó regényekre, versekre van nagyobb szüksége, mint ezekre. A rejtvények kulcs-meghatározásait csak a magyar és a világirodalom állandó figyelmével lehet érdekessé, korszerűvé tenni. Az emlékezetemben rengeteg szókép él — a lexikont csak a beírás után veszem elő, mikor meg kell határozni őket. A definiálásnál mindig ügyelek arra, hogy érdekesen és újszerűen, de nagyon pontosan határozzak meg egy-egy tárgyat vagy fogalmat.

Legjobb a magyarok!

— Először mindig a kocka-hálózatot készítem el, s csak azután írom be a meghatározásokat. Bár a rejtvénykészítésnek nincsenek írott szabályai, az ember igényes önmagával szemben: a sötét, használaton kívüli négyzetekből mindig szimmetrikus hálózatot állítok össze. Így nehezebb, de érdekesebb kiválasztani a szövegrészeket.

— Aprópó: szövegrészek. Meggyőződésem szerint a magyar kereszt-rejtvények a legjobb a világon. Nemcsak azért, mert a magyar nyelvben szerencsére változatos keverednek a magán- és a mássalhangzók, hanem azért is, mert más

országokban nem igen alkalmazható a rejtvény gerincét adó prózai vagy versszövegeket. Életem során eddig mintegy ötezer rejtvényt készítettem, de precíz megkonstruálásuk — különösen a gazdasági témájúaké — még mindig izgalommal tölt el. Nemrég a „statistikák” szóra ezt a meghatározást kapták egyik rejtvényem megfejtői: „A statisztika olyan, mint a miniszoknya, sokat mutat, de eltakarja a lényegét...”

Kicsit bonyolultnak tűnik ez a „módszertani” tanács. Nem lehetne egyszerűbben megfogalmazni; hogyan készül a jó rejtvény?

— Dehogynem. De engedjék meg, hogy erre stílszerűen válaszoljak...

1	2	3	4	5	6	7
8						
9				10		
11						
12				13		
14	15			16		
17						

VÍZZINTÉSEN: 1. Az a szép, az a szép... szeme kék! 8. Hirtelen a függőleges felé hajló felület. 9. Igeközös. 10. Ősi egyiptomi napisten. 11. Nagyon kitesz magáért. 12. Mutatószócska. 13. Búcsúszó. 14. -hát; hosszan elnyúló, lapos tetűjű hátság, a Kisalföld déli részén. 17. Forró égvöi növény, illetve ennek igen ízletes, húsos gyümölcse.

FÜGGŐLEGESEN: 1. Földrészt. 2. Színész (László), a magyar színiélet úttörője, az első magyar színházi (1790) megszervezője. 3. Európai nép. 4. Tehát így készült a jó kereszt-rejtvény! 5. Fordított kötőszó. 6. Fővárosunk egyik peremközsége. 7. Összetett fűzérvirágzat, névelővel. 15. Mindig ez van. 16. Nagy Adám.

Baranyai László